

gram nastave nauke o jeziku, nego treba stvoriti i mogućnosti za njegovo izvršenje. Dobar program zasad postoji, ali sve mogućnosti nisu pri ruci. Treba se boriti za njihovo ostvarenje. Inače će sve ostati kao i dosad: iz gimnazija će izlaziti nedovoljno pismeni abiturijenti, nastavnici će i dalje vršiti šablonsku nastavu, učenicima i nastavnicima bit će dosadno ponavljati ono, što se već zaboravilo iz gradiva osmogodišnje škole, mnoge učenikove sposobnosti uopće ne će biti razvijene.

Svakako, dobar program jezične nastave postoji, ali ne postoje svi uvjeti za njegovo izvršenje. Ipak i oni su dosta lako ostvarljivi.

Naš je časopis spreman ustupiti potreban prostor za raspravljanje ovoga važnog pitanja.

PODJELA GLAGOLA PO VIDU (ASPEKTU)

(Svršetak)

Sreten Živković

5. Istina, ima glagola perfektivnih, koji znače zaista trenutnu radnju, t. j. radnju, kojoj je početni momenat vrlo bliz završnom momentu, kao što je to slučaj kod treptanja (odakle je tim glagolima došlo i ime: *treptati-trenuti*). No i oni, bez obzira na trajanje vršenja radnje, kao svršeni glagoli znače izvršenost radnje, izvršenost cijele radnje od početnog do završnog trenutka, ma koliko mali bio vremenski razmak između tih trenutaka. Takvi su glagoli: *lupnuti*, *pući*, *treptnuti*, *kucnuti*, *kapnuti*, *tresnuti* i sl. Za njih kaže M. Stevanović u svojoj »Gramatici« (str. 115.): da »označavaju radnje koje su se cele izvršile za po jedan trenutak. Zato se između svih svršenih glagola jedino ovi mogu s razlogom zvati *trenutni* glagoli«. Međutim, ti glagoli mogu i ne moraju značiti radnju, koja se izvršila za jedan trenutak. Kad znače zaista samo jedan trenutak, i onda je njihovo vršenje, izvršivanje trajalo jedan trenutak, a i to je vremenski razmak. Ali kao svršeni glagoli oni mogu značiti, da se te radnje izvršile za jedan trenutak, kao što svaki svršeni glagol znači, da se radnja izvršila za onoliko vremena, koliko je trajalo vršenje te iste radnje (označene imperfektivnim aspektnim parom): *pući* (za jedan trenutak) — *pućati* (jedan trenutak). Tako, ako bismo glagolske vidove mjerili vremenskim trajanjem (kao što se prije činilo), onda bismo se odmah uvjerali, da jednako traje radnja glagolu *ići* i *doći* (na pr. od stola do vrata), t. j. za radnju označenu impf. glagolom *ići* i perf. glagolom *doći* jednako je vrijeme potrebno, odnosno: koliko se vremena *ide* (od stola do vrata), za toliko se vremena i *dôdē*.

No »trenutni glagoli« — kako je rečeno — i ne moraju značiti zaista samo jedan trenutak, nego prema prilikama za radnju njima označenu može biti potrebno nekoliko, pa i mnogo trenutaka. Na pr. *skočiti* sa podija može se za jedan trenutak, ali skočiti iz aviona na zemlju s padobranom može se tek za više trenutaka. Slično je i sa padanjem: da *padne* na pr. igla sa stola, to se može zbiti za jedan trenutak, ali da padne slamnati šešir ili papir sa tornja, potrebno je više trenutaka. *Pukne* staklo prozorsko za jedan trenutak, ali zemlja pri zemljotresu pukne za više trenutaka. I tako redom kod drugih trenutnih glagola.

Vidjeli smo, da vremensko trajanje radnje nije kriterij za određivanje glagolskog vida ni kod imperfektivnih ni kod perfektivnih glagola, jer je ono relativno, različito kod jedne te iste radnje, uvjetovano prirodom radnje i prilikama, u kojima se izvršuje i zbiva. Osim toga, osjećanje vremenskog trajanja u svakoga je tako subjektivno, individualno, da nam se objektivno jednako trajanje subjektivno čini sad mnogo duže, sad mnogo kraće. Prema svemu, kolika je vrijednost diobe osnovane na takvom kriteriju?

6. Da zaključimo. Glagolski vid (ili aspekt) je gledanje, gledište na radnju označenu glagolom. Radnja (zbivanje) ima dva sastavna dijela: vršenje, izvršivanje i svršenost, izvršenost. Prema tome su moguća dvojaka gledanja (viđenja) iste radnje (zbivanja): na vršenje, izvršivanje i na svršenost, izvršenost. To se dvojako gledanje izriče dvojakom osnovom istoga glagola (dvojakim glagolima istoga korijena), i to su ta dva glagolska vida: imperfektivni (nesvršeni), kojim izričemo vršenje, izvršivanje radnje, i perfektivni (svršeni), kojim izričemo izvršenost iste radnje. Onda je logički, jer je i stvarno tako, opravdanija podjela glagola po vidu (aspektu) nego po trajanju, i to na imperfektivne (nesvršene) i perfektivne (svršene), sa značenjem vršenja i izvršenosti radnje. Ovakvom objašnjavanju glagolskih vidova (aspekata) i davanju navedenih značenja nije bilo stvarnih prigovora, a teško da i može biti. Jer ono počiva na činjenicama, a kod diobe uzima bitnu karakteristiku.

To nam potvrđuje i primjena tih objašnjenja na glagole i na njihove oblike. Počnimo s onom praktičnom uputom gramatičara. Nesvršeni (prije rečeno: trajni) glagoli su oni, kojima odgovaramo na pitanje: Što sada radiš? Na to pitanje zaista moramo odgovoriti samo imperfektivnim vidom glagola (nesvršenim glagolom), na pr. *pišem*, *čitam*, *pletam*, *orem* i tako redom, a nikako perfektivnim (svršenim): *napišem*, *pročitam*, *opletem*, *uzorem* i t. d. Kad bi imperfektivni glagoli zaista značili trajanje radnje, ne bi bilo razloga, da na spomenuto pitanje ne odgovorimo i perfektivnim glagolom, t. j. da vršimo radnju, koja, istina, traje samo trenutak, ali traje, kao što odgovaramo imperfektivnim glagolima, koji znače radnju, koja traje više i mnogo

trenutaka. Pogotovu bi to bilo čudno, kad smo vidjeli, da i trenutni glagoli mogu značiti radnju izvršenu za nekoliko, pa i više trenutaka. Ali kad je značenje glagolskih vidova vršenje i izvršenost radnje, onda je objašnjenje posve logično. Pitanje *Što sada radiš?* stvarno znači: Kakvu radnju obavljaš, vršiš, izvršuješ? i nužno moramo odgovoriti onim glagolskim vidom, koji znači vršenje radnje, a ne izvršenost. Slično je i sa drugom uputom: da se poslije glagola *početi* može upotrebiti infinitiv (ili prez. sa *da*) samo od imperfektivnih glagola. Ako kažem: *počinjem* (*počeo sam, počeo ću*) što raditi, onda to opet znači: *vršiti tu radnju*, i zato moram to izreći imperfektivnim glagolima, koji znače vršenje radnje: počeo sam *pisati, čitati, orati, plesti i sl.* Ne možemo, logički, to reći perfektivnim vidom glagola, jer on znači svršenost radnje, a što je svršeno, izvršeno, ne može se početi vršiti. Inače, zašto ne bismo mogli reći, da počinjemo kratkotrajnu kao i dugotrajnu radnju?

Ta se objašnjenja glagolskih vidova bolje podudaraju i s objašnjenjem osnovnog značenja glagolskih oblika nego prijašnja sa značenjem trajanja. Na pr. osnovno značenje prezenta: *vršenje* radnje u vrijeme govora o njoj (prava, indikativna sadašnjost), nužno se mora izricati imperfektivnim glagolskim vidom: *pišem, čitaš, skaćemo*, i t. d., jer taj glagolski vid i znači vršenje. Ispor. ono, što je rečeno malo prije o odgovoru na pitanje *Što sada radiš?* Da se imperfekt tvori samo od imperfektivnog glagolskog vida, razumljivo je, kad imperfekt i znači *vršenje* radnje u prošlosti. Tako je razumljivo i to, da aorist od imperfektivnih glagola ne može značiti izvršenu radnju u neposrednoj prošlosti (što je osnovno značenje aorista), jer imperfektivni glagolski vid ni u kom obliku ne može značiti izvršenost (nego samo vršenje). Na pr. on *писа, one pletoše*, ne može značiti: on *napisa, one opletoše*, premda su jedni i drugi glagoli istoga oblika (aorista), jer su različnog glagolskog vida. Tako se navedeno objašnjenje glagolskih vidova ne kosi ni sa kojom pravilno objašnjenom jezičnom činjenicom.

7. Ovdje iznijeto objašnjenje glagolskih vidova i njihova značenja nije jedino u navedenoj studiji Đ. Grubora. Prije njega i pored njega nalazimo takva objašnjenja. Lujo Bakotić u predgovoru (str. 4.) svog »Rečnika srpskohrvatskog književnog jezika« (Beograd 1936.) piše: »... nije pojam trajanja u vremenu koji je merodavan za okarakterisanje tih glagola [t. j. perf. i imperf.], nego je zato merodavan pojam *svršene ili nesvršene akcije* [ja podvlačim]. To najbolje dokazuje ovaj primjer: *Moliti* je po onima koji se drže terminologije koja deli glagole na trenutne i trajne, jedan trajni glagol, dok je *prezimiti* jedan trenutni glagol. I sad, u rečenici: *Molim vas, dopustite mi da ove godine prezimim kod vas*, akcija od *moliti* traje toliko koliko treba ga se izgovore reći: *molim vas*, dok akcija od *prezimiti* traje najmanje tri puna meseca«. Mihailo Stevanović u svojoj

»Gramatici« (Beograd 1951.) ima rečenicu: »Taj trenutak koji označavaju svršeni glagoli može biti *izvršeni* trenutak početka« (str. 115; mjesto »taj trenutak« trebalo bi zamijeniti sa »izvršena radnja«, a »izvršeni trenutak početka« sa »izvršeni početak radnje«). I drugu (riječ je o učestalim glagolima): »oni često u istom obliku označavaju i trajno *vršenje* radnje« (str. 116; nepotrebno je ono »trajno«). U istoj »Gramatici« (str. 224.—254.), kad je govor o sintaksi glagolskih vremena, uvijek se spominje vršenje i izvršenost radnje. »Prezent ... označava radnju što se *vrši* u vreme kada se o njoj govori« — »... aorist označava radnju koja se *izvršila*...« — »Imperfekat označava radnju koja se u prošlosti *vršila*...« — »Perfekat ... kazuje, da se *vršila* ili *izvršila*...« I tako redom kod svakog glagolskog oblika. Tako su objašnjeni ti oblici i u gramatikama za osmogodišnje škole Radomira Aleksića, Aleksića i M. Stanića i Jovana Vukovića. Evidentno je, da spomenuti gramatičari razlikuju vršenje i izvršenost radnje u pojedinim oblicima glagola prema tome, da li su ti oblici načinjeni od nesvršenih ili svršenih glagola. Dakle: nesvršeni kazuju vršenje, svršeni izvršenost radnje. Šteta, što to nije tako jasno rečeno i u paragrafima o glagolskom vidu (aspektu). Najnovije (treće) izdanje velike zagrebačke »Gramatike« Brabec-Hraste-Živković (Zagreb 1958.) piše na str. 110: »Glagoli po vidu. § 164. Glagoli znače radnju, koja je u vršenju, ili radnju, koja je izvršena. Prema tome po vidu razlikujemo glagole nesvršene i svršene.« Nažalost, poslije se ipak govori o radnji »koja traje dulje vremena«, bez prekida i s prekidom. Sve u svemu, ipak se probija objašnjenje glagolskih vidova sa značenjem vršenja i izvršenosti radnje.

8. Ima manji broj glagola, koji su dvovidski ili vidski neutralni, t. j. imaju samo jedan glagol za obadva vida; ali i oni su u pojedinoj rečenici samo jednog aspekta: ili imperktivni ili perfektivni. Takvi su glagoli: *jesti*, *ručati*, *večerati*, *doručkovati*; *čuti*, *vidjeti*; *kazati*, *vjerovati* i dr. Osim toga, mnogi glagoli stranog porijekla, kao na pr. *telefonirati*, *telegrafirati*, *inaugurirati*, *inspicirati*, *operirati* i dr. Na pr. A. Otac upravo *večera* (impf.). B. Aha, *čujem* (impf.) njegov glas. A. Ako vas *čuje* (pf.), odmah će doći. B. Neka ga, neka *jede* (impf.), a čim *večera* (pf.), neka dođe. A. Odmah će on, kako *jede* (pf.).

9. To je ono bitno o glagolskom vidu i podjeli po vidu. Lako je zapaziti, da nije tu bilo govora o durativnim (trajnim) glagolima i o iterativnim (učestalim) nesvršenim glagolima, kao ni o različnim vrstama svršenih glagola (početnim, završnim, totalnim i t. d.). To ne ide više u glagolski vid, nego je dalje razvrstavanje pojedinog glagolskog vida, to su podvrste glagolskih vidova. Da li je to razvrstavanje opravdano, kako je provedeno, po kojem kriteriju, to još preostaje da razmotrimo.

Imperfektivne glagole dijele gramatike na durativne (trajne⁴), koji »znače radnju, koja traje dulje vrijeme bez prekida« (na pr. *kopati, orati, pitati, govoriti* i dr.), i na iterativne (učestale), koji znače »radnju, koja traje dulje vrijeme s prekidima, ili radnju, koja se ponavlja« (na pr. *zapiškivati, poskakivati, izmišljati, preglédati* i dr.). Spomenuta je već prije rečenica *Seljak je jučer orao svoju njivu* i rečeno je, da u njoj glagol *orati* ne znači, da je trajala »dulje vremena bez prekida«. Trajanje radnje je donekle određeno onim *jučer*, iako nisu određeni sati. Nikako nije rečeno, da je trajala »bez prekida«; štaviše, vrlo je vjerojatno, čak i izvjesno, ako je rad trajao cio dan, da je orač prekidao oranje jedenjem i pijenjem, ako i isključimo odmaranja, pušenja, razgovora sa susjedom ili prolaznicima, kvara na plugu i tome slično. To vrijedi i za svaki durativni glagol, t. j. da ne znači radnju »bez prekida«. Iterativni glagoli ne znače »radnju, koja traje dulje vremena s prekidima«, nego »radnju, koja se ponavlja«. Ako isključimo pojam trajanja (prema onome, što je dosada rečeno) i prekida (kao netačan), onda ostaje podjela imperfektivnih glagola na one, koji znače jednokratno vršenje radnje (»durativne«), i na one, koji znače višekratno vršenje radnje (iterativne). Međutim, gotovo svaki durativni glagol može značiti i učestalu radnju, t. j. može biti iterativan; na pr. *Seljak je jučer orao* (»durat.«) *duboko svoju njivu. On ju je svake godine tako orao* (iter.). I gotovo svi iterativni mogu značiti radnju »bez prekida«, t. j. mogu biti »durativni« (mogu značiti vršenje jednokratne radnje): *Učenik pita* (iterat.) *učitelja, kad što ne razumije. Sada baš pita*, (»durat.«) *kad će odgovarati* (»durat.«). *On uvijek s odličnim odgovara* (iterat.). Samo iterativno značenje imaju perfektivni glagoli u gnomskom prezentu (*Zrela voćka sama padne*) i u prezentu consuetudinis (*On meni donese svaki dan vode, a ja njemu dam nagradu*). Vidimo iz toga, da i svršeni glagoli mogu značiti učestalu radnju.

Kod perfektivnih glagola, koji znače svršenu, izvršenu radnju, razlikuju gramatike više podvrsta. Zagrebačka velika (§ 164.) navodi: »Svi svršeni glagoli ne znače radnju iste vrste. ... znače izvršeni *početak* radnje (*dijete je prohodalo, progovorilo*); izvršeni *svršetak* radnje (*popiti, pojesti*); i *čitavu izvršenu radnju od početka do kraja* (*prenočiti, prespavati, preplivati*).« Kriterij te podjele je očito *količina* izvršene radnje (početak, svršetak, cijela). Po količini izvršene radnje dijeli i Grubor perfektivne glagole u 11 vrsta (nav. dj., 10—15 i dalje, 69—173 i drugdje): 1. pantivni: cijela radnja izvršena dio po dio (*sagraditi* kuću); 2. totivni: cijela radnja izvršena postepeno u intenzitetu (*ispeći* janje); 3. inkoaktivni: početak radnje cio

⁴ Nesvršeni (imperfektivni) glagoli zvali su se »trajni« i ti »durativni« (koji su samo dio imperfektivnih) zovu se »trajni«, a očito je, da ne može dio sa cjelinom imati isti naziv; znači: nedostatak jedinstvenog kriterija.

izvršen (*zapjevati* pjesmu); 4. finitivni: svršetak radnje izvršen cio (*dopjevati* pjesmu; ako su različiti subjekti, onda su to supletivni glagoli); 5. deminutivni: malo, manje radnje izvršeno od obične (*popjevati*); 6. augmentativni: više radnje izvršeno, nego što treba (*prepjevati*); 7. majorativni: netko je izvršio više radnje od drugoga (*natpjevati* koga); 8. intenzivni: izvršeno radnje do vrhunca subjektove volje (*raspjevati se*); 9. sativni: izvršeno radnje, koliko je subjektu dosta (*napjevati se* pjesama); 10. supstitutivni: izvršeno radnje do tačke izvršivanja (*ako uspišeš*, pozdravi ga); 11. slijepi (verba caeca): izvršenost radnje zavisi od prikrivenih stvari, uspjeh slučajan (*uloviti, uhvatiti, umoliti*). U tom razvrstavanju pored količine izvršene radnje uzet je kao kriterij i način, kako je izvršena radnja; dakle nije jedinstven kriterij. Drugi su slavisti dobili i 22 vrste glagola na osnovi načina izvršene radnje. Ta se podvrsta glagola po tome i zove njemački Aktionsart, i tu kategoriju ne treba miješati sa glagolskim vidom (aspektom). Po vidu su glagoli nesvršeni i svršeni (osim onih dvovidskih), a po načinu izvršenosti radnje (Aktionsart-u) svršenih glagola ima više vrsta, što je potrebno još podrobnije odrediti.

ŽALOSNI DOKAZI O NARAVI PRAVOPISA I JEZIKA MNOGIH NAŠIH SUVREMENIH KNJIŽEVNIH IZDANJA

Milan Selaković

Prateći redovito većinu zagrebačkih beletrističkih izdanja, često se susrećem s nemarno i neodgovorno ili nesavjesno, da ne kažem nezналаčki, lektoriranim tekstovima, napose u pogledu pravopisnih propisa i pravila. Ova se tvrdnja jednako odnosi na izvorna djela nekih, pa i mnogih domaćih pisaca, kao i prevodilaca, na djela, što imenuju javno svoga lektora, kao i na djela, što lektora prešućuju ili ga stvarno nemaju. Iznoseći ovdje »na rešet« neke karakteristične i simptomatične primjere grijehenja u pravopisnom redu, dakle pravopisne grijehke i nered, ne mislim isticati, da je to osobito bitno i sudbonosno u umjetničkom značenju takvih djela i da se zbog toga ova ne mogu čitati u miru i s nepomućenim zadovoljstvom i uživanjem; ali držim, da su nemar i neznanje u tome pogledu više ili manje ipak na uštrb čak i stilske čistoće i ljepote djela, ili smetnja u jasnoći izražavanja, pa su tako često suviše »kamen spoticanja« . . . U pojedinostima se tu radi obično o sitnim grijehkama, što se tu i tamo mogu potkrasti i omaknuti svakome, jer svatko ne mora znati i opažati sve; ali, zgomilane i konzekventno ponavljane grijehke, ma koliko god u pojedinostima bile »sitne«, zbirno su kompleks nemile i nezdrave pojave, što zabrinjuje i ozlo-